

2. Быков В. М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет: [лекция] / В. М. Быков. – Ташкент: НИИРИО Ташкентской высшей школы МВД СССР, 1984. – 37 с.

3. Горбачевський В. Я. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): [навч.-практ. посібник] / В. Я. Горбачевський, В. І. Захаров, І. О. Іерусалимов. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 68 с.

4. Войтович Е. М. Теоретические и практические вопросы методики расследования убийств прошлых лет: дис. на соискание науч. степени ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / Войтович Евгений Михайлович. – Запорожье, 2005. – 249 с.

5. Радикова О. С. Встановлення давнини утворення потожирових слідів рук через кількісний склад ліпідів / О. С. Радикова // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: Право, 2010. – 832 с.

6. Быков В. М. Приостановление производства по уголовному делу / В. М. Быков, В. Д. Ломовский. – М.: Юрид. лит., 1978. – 112 с.

7. Войтович Е. М. Теоретические и практические вопросы методики расследования убийств прошлых лет: дис. на соискание науч. степени ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / Войтович Евгений Михайлович. – Запорожье, 2005. – 249 с.

8. Юмашев Н. С. Расследование грабежей и разбойных нападений, совершаемых с целью завладения имуществом граждан: [учебное пособие] / МВД СССР. Моск. ВШ милиции / под ред. А. Г. Филиппова. – М., 1991. – 102 с.

9. Криминалістика: [учебник для вузов] / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская / Под ред. Р. С. Белкина. – М.: "Норма", 1999. – 376 с.

10. Эрекаев А. Я. Криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования вооруженных разбоев: дис. на соискание науч. степени ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Эрекаев Андрей Яковлевич. – М., 2003. – 211 с.

УДК 343.24

Ю.Ф. Соцький

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ
КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
УЛОЖЕННЯМ ВІД 22 БЕРЕЗНЯ 1903 Р.**

У статті розглянута система кримінальних покарань передбачена видатною пам'яткою правової системи Російської імперії Кримінальним уложенням від 22 березня 1903 р.

Ключові слова: *Російська імперія, Кримінальне уложення, система, покарання.*

В статье исследована система уголовных наказаний, предусмотренная выдающимся памятником правовой системы Российской империи Уголовным уложением от 22 марта 1903 г.

Ключевые слова: *Российская империя, Уголовное уложение, система, наказания.*

The system of criminal punishment, foreseed by the remarkable monument of the Russian Empire's legal system - Criminal regulations since March 22 nd 1903 is studied in the article.

Key words: *Russian Empire, Criminal regulations, system, punishment.*

У даний час українське суспільство переживає непростий період свого оновлення. Реформуванню підлягають різноманітні сфери суспільного життя, в тому числі й система кримінального законодавства. У цьому аспекті Україна орієнтується на європейські стандарти та досягнення, свідченням цьому є прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Кримінального кодексу України.

У контексті проблеми, яка розглядається безумовно позитивним буде досвід нормативного регулювання системи кримінальних покарань, який мав місце в історії законодавства Російської імперії до складу якої входило дев'ять українських губерній.

Зазначена проблема має досить багату історіографію, яку слід поділити на три періоди: дореволюційний, радянський, пострадянський.

Серед дореволюційних досліджень особливої уваги заслуговують праці: В.В. Волкова [1], С.В. Познишева [2], М.С. Таганцева [3].

У радянський період системі кримінальних покарань за Кримінальним уложенням 1903 р. присвятив дисертаційне дослідження Г.В. Фецич [4].

В юридичній історіографії сучасної України питанню, яке розглядається присвячені роботи В.М. Бурдіна [5], Є.О. Письменського [6], П.Л. Фріса [7], П.В. Хряпінського [8].

В.М. Бурдін звертався до норм Кримінального уложення 1903 р. розглядаючи інститут кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх у його ретроспективі [5, с. 11 - 14].

Є.О. Письменський простежував інститут судимості крізь призму норм цього законодавчого акту [6, с.6].

П.Л. Фріс досліджував норми Кримінального уложення 1903 р. у контексті історії кримінально-правової політики [7, с. 83 -83].

П.Ф. Хряпінський аналізував зазначену пам'ятку права під кутом виникнення заохочувальних кримінально-правових норм [8, с. 33 - 34].

Метою статті є системний аналіз норм Кримінального уложення 1903 р., які визначали систему кримінальних покарань та практику їх реалізації в Російській імперії, в тому числі й у дев'яточь українських губерніях.

У результаті, проведення буржуазних реформ 70 – 80 – х рр. ХІХ ст., серед яких була також тюремна реформа 1879 р., визначилась та отримала легітимне підтвердження наступна система покарань: смертна кара; каторга; застання на поселення; ув'язнення у виправному будинку; ув'язнення у фортеці; тюремне ув'язнення; арешт; грошова пеня.

Кримінальне уложення фактично без залишило названу систему покарань, замінивши тільки грошову пеню на штраф.

Смертна кара розглядалась як виняткова міра покарання, яка застосувалась до осіб, які вчинили найбільш небезпечні суспільні діяння, а саме: заколот проти верховної влади та злочини проти імператора і членів його родини. Статтею 15 Кримінального уложення визначався спосіб реалізації цього виду покарання – повішання, не публічно.

Наступним видом покарання була каторга, яка призначалась довічно або на строк від чотирьох до п'ятнадцяти років. Каторга – це вид позбавлення волі в основу якого покладалась важка фізична праця у більшості своїй негативна для здоров'я людини. Наприкінці ХІХ ст. у Харківській губернії функціонувало дві каторжних тюрми в містах Новобелгородську та Новоборисоглебську.

У цих каральних установах, відбували покарання засудженні з українських та білоруських губерній, 10 губерній Царства Польського і Кавказу.

Згідно зі статтею 23 Кримінального уложення 1903 р. щодо осіб засуджених до покарання каторгою запроваджувались елементи прогресивної системи відбування покарання. Зокрема, особи засуджені до довічної каторги, після п'ятнадцяти років тримання у каторжній тюрмі, могли переводитись на поселення у віддаленні місцевості Російської імперії.

Слід зазначити, що кількість засуджених до покарання каторгою особливо у період революційних подій 1905 – 1907 рр. виросла майже

вдвічі. У 1906 р. їх чисельність сягала 6 123 особи, а у 1908 р. у каторжних тюрмах відбувало покарання 16 540 осіб [9, с.200].

Для тримання осіб, засуджених до покарання каторгою у Російській імперії було побудовано й переобладнано вісім в'язниць у містах: Володимирі, Орлі, Саратові, Смоленську, Пскові, Шліссельбурзі, Херсоні, Ярославлі, але й вони не могли розмістити всіх ув'язнених каторжан.

У зв'язку із цим, Головне тюремне управління приймає рішення про тримання засуджених каторжного розряду у спеціальних приміщеннях при губернських тюрмах із забезпеченням суворих умов ізоляції.

Ст. 30 Кримінального уложення встановлювали додаткові покарання щодо осіб, засуджених до покарання каторгою. Особи, які відбули покарання каторжними роботами позбавлялись права: бути обраними до міських зібрань; перебувати на військовій та державній службі; займати церковні посади; бути опікунами, вихователями, учителями та третейськими суддями.

Заслання на поселення безстроково, застосовувалось за окремі види злочинів, які не передбачали значної суспільної небезпеки, а особа злочинця була такою, що не потребувала ізоляції від суспільства. Засудженні до заслання відбували покарання у місцевості визначеній у законодавчому порядку за поданням міністрів юстиції та внутрішніх справ Російської імперії.

Покарання у вигляді тримання у виправному будинку застосовувалось строком від одного року шести місяців до шести років. Особливістю реалізації цього виду покарання було те, що засуджений перші шість місяців відбував покарання в одиночній камері, а згодом переводився на загальне ув'язнення.

Згідно зі ст. 19 Кримінального уложення ув'язнення у фортеці призначалось на строк від двох тижнів до шести років. Процес реалізації цього виду покарання, викликав протиріччя у пенітенціарній практиці Російської імперії, оскільки, недостатня кількість зазначених установ, породжувала заміну фортечного ув'язнення іншими місцями позбавлення волі [10].

Тюремне ув'язнення посідало домінуюче місце у системі кримінальних покарань дореволюційної Росії. Як слушно зазначав професор Варшавського університету В.В. Єсіпов: "Тюремне ув'язнення - є примусове позбавлення волі особи, яка вчинила злочин із триманням її у призначеній для цього будівлі" [11, с. 89].

Чисельність ув'язнених у тюрмах Російської імперії сягала: у 1909 р. – 180 206, у 1913 – 124 418, на 1 січня 1917 р. – 152 052 особи [12, с.64].

В українських губерніях найбільшими були тюремні замки: Київський (525 місць), Одеський (488), Єлисаветградський (318), Кам'янецький (260), Харківський (300) [13, с.235].

Ст. 20 Кримінального уложення визначалось, що мінімальний строк тюремного ув'язнення сягає двох тижнів, а максимальний – один рік.

Покарання у виді арешту відбувалось засудженими в арештних будинках. Зазначений вид покарання призначався за кримінальні проступки тобто діяння, які не представляли підвищеної суспільної небезпеки.

Грошова пеня призначалась у розмірі ста карбованців із правом розстрочки виплати на один рік.

Кримінальне уложення 1903 р., започаткувало та легітимно окреслило систему місць позбавлення волі для неповнолітніх правопорушників зокрема, ст. 55 визначались види виховних виправних закладів для підлітків: притулки, колонії, монастирі, особливі приміщення при тюрмах.

Стже, розглянувши систему кримінальних покарань, визначених Кримінальним уложенням від 22 березня 1903 р., необхідно зробити наступні висновки:

- реформа кримінального законодавства Російської імперії на початку XX ст. скасувала поділ системи кримінальних покарань на покарання кримінальні та виправні;
- домінуюче місце у загальній системі покарань посіли покарання, пов'язані з ізоляцією особи від суспільства;
- новелою кримінального законодавства стало внесення до системи кримінальних покарань нового виду покарання – арешту;
- нормами Кримінального уложення сформувалась система місць позбавлення волі щодо неповнолітніх, яка в трансформованому вигляді була екстрапольована радянською виправно-трудовою системою.

Використана література:

1. Волков В.В. Действующие статьи Уголовного уложения, Высочайше утвержденного 22 марта 1903 года, с разъяснениями Правительствующего Сената / В.В. Волков. – СПб.: Издание книжного магазина "Законоведение", 1910. – 146 с.

2. Познышев С.В. Очерки тюрьмоведения / С.В. Познышев. – М.: Печатная А.И. Снегирева, 1916. – 296 с.
3. Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. Статьи, введенные в действие / Н.С. Таганцев. – С.Пб.: Типография Маркушева, 1911. – 625 с.
4. Фецыч Г.В. Реакционная сущность системы преступлений и наказаний по Уголовному Уложению 1903 года и практики его применения: Автореф. дис. ... на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – "Теория и история государства и права; история политических и правовых учений" / Г.В. Фецыч. – К.: КГУ им. Т. Шевченко, 1985. – 17 с.
5. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Монографія / В.М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.
6. Письменський Є.О. Інститут судимості в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – "Кримінальне право та кримінологія; кримінально – виконавче право" / Є.О. Письменський. – Академія Адвокатури України. – Київ, 2009. – 20 с.
7. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально – правової політики України: Монографія / За заг. ред. М.В. Костицького / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 124 с.
8. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: Навч. посібник / П.В. Хряпінський. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 192 с.
9. Соцький Ю.Ф. Каторжні тюрми у системі Головного тюремного управління Російської імперії / Ю.Ф. Соцький // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 3. – С. 199 – 200.
10. "О временной замене заключения в крепости другими видами лишения свободы для лиц, приговоренных к этим наказаниям": Имен. Высоч. Указ Правительствующему Сенату, 22 ноября 1906 г. / Собр. узак. и расп. правительства. – 1906. – № 227. – Ст. 1917.
11. Есипов В.В. Очерки русского уголовного права / В.В. Есипов. – М.: Печатная А.И. Снегирева, 1898. – 340 с.
12. Детков М.Г. Наказание в царской России. Система его исполнения / М.Г. Детков. – М.: Интерправо, 1994. – 120 с.
13. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: Монографія / О.Н. Ярмиш. – Харків: Консум, 2001. – 288 с.